

# ІСТОРІОГРАФІЯ І ДжЕРЕЛОЗНАВСТВО

УДК 930 (4 УКР); 94(977)

Ярослав Калакура, Леся Алексієвець

## ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ



У *статті* розглядається сутність цивілізаційного пізнання, його традиції в українській історіографії в контексті європейської та світової історичної науки, процес оновлення методології на основі сучасної цивілізаційної теорії, удосконалення дослідницької та дидактичної практики після відновлення незалежності України і формування нової історіографічної ситуації. Акцент зроблено на модернізацію методологічного інструментарію українських істориків у процесі переходу від формаційного до цивілізаційного осмислення і трактування історії України та зарубіжних країн.

*Ключові* слова: цивілізаційна теорія, історична наука, історіографія, українська історіографія, цивілізаційний підхід, формаційний підхід, методологія, історія України, всесвітня історія.



**О**днією з примітних особливостей новітньої української історіографії, оновлення її теоретичного підґрунтя та методологічного інструментарію стало ширше засвоєння цивілізаційного трактування історичного процесу і адекватного пізнання України та світу. Цьому сприяла принципово нова історіографічна ситуація, яка склалася після відновлення державної незалежності України, розгортання трансформаційних процесів, деякої демократизації суспільства та дедалі ширшої інтеграції української історіографії до світового історіографічного простору. Свідченням цього є поява низки праць Л. Алексієвець, І. Бойченка, М. Брайчевського, М. Горелова, Я. Грицака, І. Довжука, Л. Залізняка, Л. Зашкільняка, Я. Калакури, Г. Касьянова, І. Колесник, В. Космини, В. Коцура, В. Кременя, І. Кураса, В. Мандрагеля, І. Марценюка, В. Масценка, М. Поповича, А. Портнова, М. Михальченка, О. Моці, Ю. Павленка, О. Рафальського, О. Реєнта, С. Світленка, В. Скоблика, В. Смолія, С. Стельмаха, В. Табачковського, Ю. Терещенка, В. Ткаченка, О. Удода, В. Шейка, Н. Яковенко, М. Юрія, О. Яся та ін. [3; 10; 12; 21; 22; 27; 31; 35; 36; 47; 56; 63; 67; 78; 86; 87; 89], у яких, з одного боку, розкрито наукову сутність цивілізаційного осмислення історичного процесу, його теоретичні та методологічні засади, а з другого, простежено процес творчого засвоєння в новітній українській історіографії цивілізаційного трактування вітчизняної та зарубіжної історії і створення на цій основі відповідних досліджень [22; 29; 33; 34; 35; 58; 61; 62; 64; 79]. Наявні праці дозволили збагатити теоретико-методологічний інструментарій та історіографічний потенціал цивілізаційного пізнання України і зарубіжних країн, а також уточнити, конкретизувати і примножити знання про сутність світових і локальних цивілізацій та

універсальний характер цивілізаційної моделі наукового осмислення історичного процесу, яка найповніше відповідає постмодерністським викликам історіографії.

Побачили світ й перші публікації підсумкового характеру, зокрема монографія В. Гончаревського [9], студії інших авторів [32; 34; 35; 62], у яких підбиті деякі результати цивілізаційного осмислення вітчизняної та зарубіжної історії, частково визначено стан і перспективи осучаснення методологічного інструментарію історичних досліджень з урахуванням можливостей цивілізаційної історіософії. Однак ця тема настільки важлива і актуальна, що потребує подальшого опрацювання і періодичного підведення підсумків її дослідження. Мета пропонованої статті полягає в тому, щоб з'ясувати сутність цивілізаційного підходу, звернутися до його витоків, виокремити основні напрями засвоєння цивілізаційної теорії та історіософії в Україні на базі національних традицій української історіографії, обґрунтувати шляхи подальшого формування української історичної цивілізалогії та дедалі ширшого застосування цивілізаційної методології в дослідженнях історії України і зарубіжних країн. Автори виходять з того, що українська історіографія – це національний компонент світової історичної науки, який сформувався в межах європейського історіографічного поля на самобутньому ґрунті, а загальнолюдські інтелектуальні та духовні цінності не є безнаціональними або наднаціональними. Світова історична наука інтегрує здобутки істориків усіх країн і народів, незалежно від їх чисельності й величини етнічної території, що набуває визначальної тенденції розвитку історіографії в умовах глобалізації та інформатизації сучасного світу.

З погляду новітньої української історіографії, цивілізаційний підхід має два виміри: конкретно-історичний, тобто цивілізаційне трактування вітчизняного та світового історичного процесу, і суто історіографічний, який стосується історії історичної науки. З висоти сучасності є підстави говорити про суттєві результати, отримані українськими істориками у контексті обох вимірів. Розглянемо ці результати конкретніше, але перед тим зазначимо, що коріння цивілізаційної парадигми історичного процесу в українській історіографії сягає XIX–XX ст. і ґрунтується на теорії людських цивілізацій, опрацьованій Ф. Броделем, М. Вебером, В. Вернадським, М. Данилевським, Л. Морганом, Г. Спенсером, А. Тойнбі, О. Шпенглером, сучасним американським політологом С. Хантінгтоном та ін. [5; 6; 7; 18; 73; 75; 81; 82]. Принагідно нагадаємо, що в основі цивілізаційного підходу лежить термін “цивілізація” (від лат *civilis* – громадянський), запроваджений французьким мислителем В. Мірабо в 1757 р. Він має декілька значень, у т.ч.: а) сукупність духовних і культурних досягнень суспільства, певний рівень його соціокультурного розвитку; б) відносно самостійне і цілісне соціально-історичне утворення, локалізоване у просторі та часі; в) складова одиниця історичного процесу, або макрокультурна спільнота; г) великі цивілізаційно-культурні суперсистеми.

Суть цивілізаційного підходу до історії полягає в тому, що замість “суспільно-економічної формації” як ступеня суспільно-історичного, соціально-економічного і культурно-духовного розвитку з домінантою економічного чинника застосовується поняття “цивілізація” як тип стійких культурних кодів. Він передбачає науковий аналіз циклічності, багатолінійності розвитку, а в підсумку таке трактування історичного процесу, за яким вітчизняна історія розглядається не відособлено, а у взаємозв'язках та порівнянні з історією інших народів, у контексті регіональних та світових цивілізацій. Такий підхід дозволяє осягнути самоцінність кожного суспільства, кожного народу, кожної нації, окреслити їх місце у світовій історії та культурі.

Українська історіографія має давню традицію і вагомі надбання цивілізаційного пізнання вітчизняної і зарубіжної історії. Класики української

історичної науки В. Антонович, Д. Багалій, М. Грушевський, Д. Дорошенко, М. Драгоманов, І. Крип'якевич, І. Франко, Д. Яворницький та ін. формувалися під потужним впливом західноєвропейської історіософії, насамперед позитивізму, визнаючи багатofакторність і багатоваріантність історичного процесу, водночас вони долучались до осягнення теорії цивілізацій, яка неухильно збагачувалась, застосовували у своїх працях чимало концептуальних положень цивілізаційної методології, виходячи з того, що будь-яка цивілізація складається із надбань різних народів і націй та визнаючи залежність їх економічного і соціокультурного розвитку від власних традицій, звичаїв, ментальності, психології, моралі, етики і т.д.

У радянську добу цивілізаційний підхід піддавався анафемі, фактично він був заборонений і витіснений з історіографічної практики шляхом насадження формаційного підходу і економічного детермінізму. Формаційне трактування історичного процесу супроводжувалось домінуванням партійно-класової інтерпретації подій і фактів, явищ і особистостей, що призвело до негативних наслідків для історичної науки, перетворення її в служницю більшовицького режиму. Сама ж формаційна теорія в міру утвердження тоталітаризму в суспільному житті та догматизму в науці з часом опинилася у глибокій методологічній кризі, що вкрай негативно відбилося на тематиці та якості історичних досліджень.

На відміну від формаційної цивілізаційна парадигма історії базується на філософії цілісності світу, діалектичній єдності соціуму та культури, але за умов радянського тоталітаризму цивілізаційне бачення історичного процесу могли засвоїти і зберегти лише представники української діаспорної історіографії. Її провідні ідеї активно відстоювали М. Андрусяк, М. Антонович, Л. Винар, Т. Гунчак, О. Домбровський, І. Кривецький, Б. Крупницький, Т. Мацьків, Н. Полонська-Василенко, О. Пріцак, О. Оглоблин, О. Субтельний та ін.

З відновленням державної незалежності України і формуванням принципово нової історіографічної ситуації цивілізаційний підхід у поєднанні з активізацією міждисциплінарних досліджень у галузі загальної, проблемної, концептуальної, культурної та інтелектуальної історії став визначальним напрямом української історичної науки, яка прагне в першу чергу заглибитись у особливості різновиду української регіональної цивілізації як складової європейського і світового цивілізаційного процесу, з'ясувати шляхи утвердження цілісності цивілізаційної системи України і зіткнення в ній локальних самотностей. Завдяки цьому історична наука виходить з кризи формаційної теорії, а історія України дедалі ширше постає в контексті світового історичного процесу на основі цивілізаційного трактування.

У ході трансформації українського суспільства, інтеграції України у європейський і світовий простір розгорнувся процес очищення історичної науки від ідеологічних стереотипів і нашарувань минулого, повернення їй природних функцій, створилися сприятливі умови для синтезу лінійно-стадіальних і локально-циклічних підходів до історії світових, регіональних і локальних цивілізацій. У пошуках шляхів інтеграції української історіографії у світовий історіографічний простір дослідники звернулися як до національних традицій історіографії, так і до надбань західноєвропейської спадщини стосовно цивілізаційного трактування історичного процесу. Серед частини істориків знайшла підтримку ідея наукового синтезу формаційної теорії, цивілізаційного підходу та теорії модернізації, запропонована деякими російськими істориками, зокрема І. Ковальченком, як модель історіографії пострадянської доби.

Засвоюючи цивілізаційний підхід, науковці академічних інститутів історії України, всесвітньої історії, української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, українознавства ім. І. П. Крип'якевича, політичних і

етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса, археології, університетських осередків історичної науки дедалі ширше стали застосовувати його для створення якісно нових праць із вітчизняної та світової історії. Йдеться, зокрема, про такі фундаментальні дослідження як багатотомне видання “Україна крізь віки”, “Енциклопедія історії України”, “Політична історія України”, а також низку праць із цивілізаційної теорії [57; 58]. За ініціативою А. Толстоухова започатковано унікальне 4-х томне видання “Україна–Європа: хронологія розвитку” [80], у якому в хронологічній послідовності висвітлюється історія України в контексті взаємин з іншими європейськими народами і державами від найдавніших часів до сучасності. З урахуванням цих надбань створено більшість підручників із вітчизняної і всесвітньої історії для всіх ланок освіти, в яких поновому трактується українська історія з погляду впливу на неї норм, цінностей та ідеалів національної культури, в контексті культурної традиції Європи. Все це дозволило значною мірою подолати стереотипи тоталітарного мислення, поновому підійти до вивчення античних часів, середньовіччя, ранньомодерного, нового і новітнього часу, значно поглибити знання про етногенез, націєтворення, соціокультурну ідентичність українського та інших народів, значно підвищити роль історичної науки у формуванні цивілізаційної свідомості українського суспільства [46; 59; 74]. Суспільна та індивідуальна цивілізаційна свідомість виростає на ґрунті осмислення спільних історичних традицій, спільної долі українського народу, його минувшини, сучасності та майбутнього, а тенденція єдності та цілісності цивілізаційної системи України супроводжується збереженням її регіонального розмаїття. Історична наука, як і вся українська гуманітаристика, намагається сприяти мінімізації конфліктних версій історичної пам’яті. Великі сподівання у цьому зв’язку суспільство покладає на започатковану реорганізацію статусу Інституту національної пам’яті.

До ключових надбань новітньої української історіографії можна віднести обґрунтування концепції української регіональної цивілізації, приналежності України до цивілізації Середньої або Центрально-Східної Європи. Українські реалії переконливо доводять, що український соціум, який формувався і розвивався на порубіжжі двох світових цивілізацій, всупереч імперським зазіханням, продемонстрував здатність зберігати свою самобутність і творити самостійну цивілізацію регіонального характеру. Велику роль для розуміння цих процесів відіграє тематичне видання Інституту історії України НАН України “Україна в Центрально-Східній Європі”, автори якого обґрунтовують становище України як повноправного суб’єкта історичного процесу, як форпосту Великого Кордону Європи. Україна сформувалася як самобутня і самодостатня цивілізаційна система регіонального рівня на перехресті різних культур і релігій, водночас синтезуючи і гармонізуючи соціокультурні впливи Сходу і Заходу. Ця проблема знайшла висвітлення у низці інших узагальнюючих і монографічних праць, зокрема Л. Алексієвцев, М. Горелова, І. Довжука, Я. Калакури, В. Коцура, М. Михальченка, О. Моці, Ю. Павленка, О. Рафальського, Ю. Терещенка, О. Удода, М. Юрія та ін. [10; 12; 20; 28; 47; 57; 63; 74; 77; 87].

Дедалі більше українських істориків схилиються до того, що соціокультурна ідентичність українців, поставши на межі цивілізаційних впливів Заходу і Сходу, не втратила європейського обличчя, домінування в ній української етнічної ідентичності, а з відновленням незалежності України отримала шанс для подальшого утвердження. Доводячи самобутність української регіональної цивілізації, М. Михальченко критично поставився до так званої євразійської цивілізації та парадигми “Русского мира”, розкрив їх імперські устремління і небезпеку для України [47; 50; 51].

Представники української цивілізаціології переконливо доводять, що Україна найповніше успадкувала соціокультурні й духовні традиції Києво-

Руської держави, яка розвивалася за європейським зразком, репрезентувала себе як частина Європи, була в європейському полі усіх модернізаційних процесів, які формували сучасну європейську цивілізацію. Водночас історики дедалі глибше аналізують таке явище як криза цивілізаційної ідентичності. Першу з них вони пов'язують із Золотоординською навалою і розпадом Києво-Руської держави, другу – з поділом України між Річчю Посполитою і Московським царством, третю – з перебуванням українських земель у складі конкуруючих і ворогуючих між собою Російської та Австро-Угорської імперій, четверту – з більшовицькою політикою інтернаціоналізації, злиття націй, розмиванням національних особливостей та формуванням радянського народу як “нової ідентичності”.

Методологічна переорієнтація істориків і перехід до вивчення історії українського народу в контексті цивілізаційної парадигми дали змогу заповнити суттєві прогалини, спростувати низку сфальсифікованих і спотворених у імперські та радянські часи питань і на основі розширення джерельної бази та застосування нових методів довести цивілізаційну самобутність України і збагатити знання про всі періоди її минувшини.

Досліджуючи давню історію України, автори присвятили найбільше праць періоду енеоліту і його феномену – Трипільської культури, трактуючи її як протоцивілізаційне утворення із наявністю міст (протоміст), писемності (протописемності) та протодержавності. На основі аналізу археологічних пам'яток та інших джерел О. Моця [52; 54] та інші дослідники дійшли висновку, що в лісостеповій та поліській зонах Дніпровського Правобережжя, починаючи з епохи бронзи, зароджувався праслов'янський етнічний масив, який поступово посів провідне місце і став основою формування українського етносу. Історики доводять, що етногенез на теренах України не переривався, що український родовід – це генетично усадкований від найдавніших часів етноантропологічний тип спільноти, який зароджувався і розвивався на загальних тенденціях етногенезу корінних народів Європи і світу, формування модерних націй, включаючи й українську [14; 52; 54].

Домінуючим компонентом цивілізаційного осмислення українського Середньовіччя стало дослідження Києво-Руської держави як першої держави українського народу і складової Європейської цивілізації [47; 53; 59; 63]. Вона постала як результат багатofакторного та органічного розвитку тих слов'янських племен, які склали ядро українського етносу і згуртувалися навколо Києва. З розкладом, а відтак і занепадом Києво-Руської держави українська державність не зникає, а набуває нових форм не тільки в Галицько-Волинській державі, але й в інших удільних князівствах, зокрема Київському, Переяславському, Чернігівському та ін. Ключові контури княжої державності українців зберігалися за татаро-монгольських часів і в литовську добу, коли вона набула характеру територіальної влади [12; 20; 28; 38].

Ключовою дослідницькою проблемою Ранньомодерної доби української історії виступає дослідження цивілізаційної ідентичності українського козацтва, його локалізації на Степовому кордоні Європейської цивілізації. Автори оприлюднених праць [15; 69; 83; 88] дедалі глибше обґрунтовують ідентифікацію українського козацтва як своєрідного аналогу європейських орденів Середньовіччя і складового чинника розвитку Європейської цивілізації, підкреслюючи при цьому перетворення козацтва в провідну національно-визвольну і державотворчу силу. Більшість сучасних дослідників слідом за В. Смолієм та В. Степанковим [70] схиляються до думки про те, що національно-визвольна війна українського народу під проводом Богдана Хмельницького середини XVII ст. набула характеру національної революції, головним надбанням якої стало утворення козацько-гетьманської держави.

Серед контрверсійних проблем історії України нового часу, які отримали цивілізаційне осмислення, стали зміни, що стали наслідком чигиринсько-московських угод (Березневих статей) 1654 р. Включення козацької України до складу Московського царства корінним чином вплинуло як на подальшу долю українського народу, так і геополітичні зміни в Європі. Переважна більшість українських земель була вирвана з європейської цивілізації і включена в євразійську орбіту [69; 70].

Цивілізаційний підхід заклав підґрунтя для переосмислення української історії XIX ст., пов'язаного з новим етапом національного пробудження, націєтворення і розгортання національно-визвольного та державницького руху, його усамостійнення та політизацією, зумовлених створенням перших українських політичних об'єднань і партій. Дослідники відстежують тяглість українського національного руху, починаючи з козацьких часів, вказують на його мобілізаційну здатність, яка особливо проявилася в умовах Першої світової війни і розгортання революційних подій на початку XX ст. [16; 23; 66].

Принципово нову інтерпретацію отримали революційні та державотворчі процеси 1917–1921 рр. у форматі Української революції. Вона розглядається як органічний, взаємозв'язаний процес і часовопросторова цілісність революційних подій, що синхронно протікали на Наддніпрянщині, Слобожанщині, Півдні і Заході України. Їх апогеєм стало утворення Української Народної Республіки, відтак Української Держави доби Гетьманату, Західноукраїнської Народної Республіки та її Злуки із УНР [54а; 71; 72].

У контексті цивілізаційного осягнення історії України досліджується й радянська державність України. Дослідники [19; 41] показують штучність так званої радянської цивілізації, розвінчують її концепцію. В її основу були покладені марксистська конструкція суспільного розвитку і великоросійські цінності, що вело до реставрації імперського мислення та проявів шовінізму. Багато складових партійно-державної політики СРСР, особливо у 1930-х рр., зокрема обмеження прав союзних республік, насильницька колективізація та русифікація, голодомор 1932–1933 рр. мали протиукраїнський, репресивно-каральний, антигуманний характер, а життя показало повну безперспективність такої політики [37; 41; 42; 43].

Цивілізаційний підхід до історії не оминув новітню інтерпретацію драматичних подій Другої світової війни, яка принесла українському народу масштабні втрати і залишила глибокий шрам у його історичній пам'яті. Український рух опору нацизму вливався в єдиний потік боротьби прогресивного людства проти гітлерівців [60]. Цей підхід позитивно позначився на висвітленні повоєнних десятиріч, зокрема українського шістдесятництва, дисидентського та правозахисного руху 1960–1980-х рр.

З погляду цивілізаційної історії по-новому постала проблема відновлення суверенітету і державної незалежності України, реформування економіки, трансформації соціокультурних процесів, інтеграції України в європейські та світові структури [44; 48; 49; 51; 63; 76]. Ці питання набувають особливої актуальності в контексті подій останніх місяців, коли відмова режиму Януковича-Азарова від підписання Асоціації з ЄС призвела до суспільного вибуху, Майдану та Революції гідності, що закінчились падінням кривавого режиму. Усі наступні події переконливо засвідчили відданість українського народу європейському вибору, пов'язаному з високими соціальними та інтелектуальними стандартами розвитку, досконалою правовою системою, прогресивними технологіями, вільним ринком, демократичним парламентаризмом і т.д. Сповідуючи цей вибір, суспільство активно протидіє авантюристичним зазіханням путінських шовіністів на територіальну цілісність країни, при підтримці світової громадськості рішуче не визнає віроломну

анексію Автономної Республіки Крим, долає опір проросійських сил просуванню України до європейських цінностей. За таких умов історики покликані на пріоритетне місце поставити дослідження української регіональної цивілізації як складової західноєвропейської, послідовно дотримуватись принципу антропологізму, тобто людиноцентризму в історії цивілізацій. Водночас у новітній історіографії актуалізується гасло 1920-х рр.: “Подалі від Москви, назад у Європу”.

Опанування методологією цивілізаційного пізнання сприяє дедалі повнішій реалізації ключових функцій української історіографії, включаючи методологічну, пізнавальну, конструктивно-прогностичну та світоглядно-виховну або аксіологічну. Світоглядний і виховний вплив історичної науки забезпечується втіленням її надбань у навчальній літературі, підручниках і лекційних курсах з вітчизняної і всесвітньої історії [2; 4; 11; 25; 39; 45; 85; 88]. Аксеологічна роль історіографії посилюється засвоєнням цивілізаційного трактування самого історіографічного процесу, а також інтегративним характером історіографічних знань, оскільки вона акумулює відомості про дослідження суспільно-політичного, соціально-економічного, культурно-духовного і національно-етнічного життя, внутрішньої і зовнішньої політики держави, розкриває взаємозв'язок історичних знань із філософією, культурологією, правом, соціологією та ін. [33; 65; 79; 84].

Із переходом від формаційного до цивілізаційного підходу пов'язане підвищення інтересу українських істориків до всесвітньої історії як цілісності, деякої відмови як від європоцентризму, так і американізму, і створення на цій основі якісно нових праць. Як зазначила Т. Орлова, провідною тенденцією сучасного світу є його глобалізація та інформатизація, що охопили всі сфери суспільно життя і міжнародних відносин: економіку, політику, комунікації, фінанси, соціокультурні та міграційні процеси [55, с. 8]. Перед українською історичною наукою постало завдання по-новому підійти до осмислення цивілізаційного поступу людства як цілісності, глибшого пізнання національної історії через сутність як найдавніших цивілізацій, зокрема давньоєгипетської, шумерської, трипільської, давньогрецької, давньоримської, давньоіндської, давньокитайської та ін., так і середньовічних (візантійська, християнська, католицька, мусульманська та ін.), нових і новітніх (західна, східна, латиноамериканська, африканська, японська, китайська, індуїстська та ін.). У цьому напрямі плідно працюють українські археологи, антикознавці, єгиптологи, медієвісти, дослідники історії нового та новітнього часу. Головні зусилля зосереджені насамперед на тих проблемах, які замовчувались, фальсифікувались або не знаходили об'єктивного висвітлення в радянській історіографії. Українські антикознавці, зокрема Інституту археології НАН України, наукових археологічних шкіл Київського, Харківського, Одеського, Запорізького, Львівського, Таврійського та інших університетів, спираючись на надбання археологічних експедицій та новітню зарубіжну літературу, збагатили історичні відомості про античні міста Північного Причорномор'я та Криму, їх політичне життя, матеріальну й духовну культуру, поглибили знання з історії Стародавніх Греції та Риму. Завдяки створенню академічного Інституту сходознавства нове дихання дістала українська візантиністика. Зусилля вчених зосереджені на дослідженнях візантійського права, майнового становища церковних інституцій у Візантійській імперії, пам'яток історії, літератури і мистецтва, українсько-візантійських зв'язків [8; 17].

В українській медієвістиці Європи утверджені нові підходи до періодизації середньовіччя, дослідження політичної та соціально-економічної історії, зокрема Французького, Іспанського, Угорського, Чеського і Польського королівств, їх

відносин з Німеччиною, Англією та іншими країнами, простежується генеза європейської цивілізації від античності до нового часу [26].

Ряд нових явищ характерний для української історіографії нової історії країн Європи й Америки. Найбільше уваги приділено Англії, її відносинам із Шотландією та Ірландією, історії формування першого в Європі англо-голландсько-французького військово-політичного союзу. Дещо по-новому характеризують українські історики Англійську революцію XVII ст., причини й характер громадянських воєн і селянських повстань, участь Англії у війні проти революційної Франції. Значне місце в новітніх працях займає історія формування колоніальної політики Англії в Північній Америці та Німеччини на африканському континенті, наростання напруженості у відносинах між ними на цьому ґрунті. Історики спростовують радянські стереотипи про “соціалістичний” та “консервативний” характер реформаційного руху нижчих верств німецького суспільства. Сучасні дослідники продовжують виявляти інтерес до Великої французької революції, “силової дипломатії” наполеонівської епохи, при цьому вони помітно долають ідеологічні стереотипи минулого, повніше висвітлюють роль політичних ідей просвітників та церкви, більше уваги приділяють дореволюційній історії Франції, зростає зацікавленість до історії нового часу Австрії, Німеччини, Іспанії, Норвегії та інших європейських країн, їх зв’язків з Україною [32]. Еволюційних змін зазнали дослідження з історії США, особливо їх ранньої колонізації, вивчення антиколоніальної боротьби індіанців, реформування державно-правових інститутів у XVII–XVIII ст., а також Канади [40].

Нові тенденції характерні й для праць українських дослідників з новітньої історії інших зарубіжних країн, насамперед Західної і Центральної Європи [68]. Історики відійшли від штучної періодизації новітньої історії, нижня межа якої пов’язувалась з початком так званої “загальної кризи капіталізму” та жовтневим переворотом 1917 р. в Росії, і за рубіжний етап новітньої історії беруть початок або кінець Першої світової війни. Більшість дослідників сходяться на тому, що радикальні зміни в усьому світі наступили лише після її завершення: розпалися багатонаціональні імперії, а на їх розвалинах утворилося більше десяти нових держав, виникла принципово нова геополітична ситуація, розгорнувся потужний національно-визвольний рух колоніальних народів Азії, Африки й Латинської Америки.

На чільне місце в українській історіографії новітньої історії зарубіжних країн висунулася проблематика Сполучених Штатів Америки. Є підстави говорити про формування української американістики, спектр якої охоплює як міжвоєнну історію США, так і їх політику в умовах “холодної війни”, зокрема в Європі. Побачили світ перші дослідження щодо американо-українських відносин, ставлення правлячих кіл США до відновлення української державності як у 1917–1921 рр., так і в 1990-х роках. У полі зору української історіографії залишаються проблеми імміграції, політики країн Центральної і Західної Європи, США і Канади, Аргентини й Австралії, латиноамериканських держав щодо української діаспори [24; 68]. Українські історики посилили увагу до історії країн Центральної і Східної Європи на тлі світових цивілізацій, наголошуючи на спільному культурно-цивілізаційному просторі України [1; 13].

Характерною особливістю засвоєння в українській історіографії цивілізаційного підходу до історичного пізнання стало оновлення її методологічної бази. Як відомо, будь-яка історіософська парадигма ґрунтується на органічній єдності теорії та методів, оскільки саме методи забезпечують теоретичне осягнення картини світу та історичного процесу загалом. Поряд з модифікованими традиційними методами (аналізу і синтезу, дедукції та індукції, абстрагування, моделювання, генералізації) цивілізаційний підхід передбачає



дедалі ширше застосування методів семіотичного аналізу, деконструкції, спостереження другого порядку, розрізнення і порівняння смислів інформації та ін., особливо в дослідженні текстів [30; 35].

Перехід до цивілізаційного пізнання української історії супроводжувався істотними новаціями в періодизації, яка тривалий час базувалася на критеріях зміни формацій і класової боротьби, революцій та воен. При цьому ігнорувалася зв'язок і взаємодія між циклами соціальних і цивілізаційних революцій, а також еволюція міжцивілізаційних комунікацій.

Цивілізаційне осмислення історії з його акцентом на з'ясування життєвих орієнтацій людей у ключових сферах їх повсякденної діяльності стимулювало пошук нових підходів до джерельного забезпечення досліджень, насамперед до семантичної складової історичної інформації, її цінності для вивчення реалій історії традиційної культури, включаючи й давню добу, міфологічні часи, появу писемності, поширення християнства. Важливу роль відіграли свідчення, що проливають світло на діалогічну основу української християнської традиції, її східну та західну складові.

Засвоєння методології цивілізаційного пізнання історії торкнулося й історії української історичної науки, тобто історіографії у вужчому розумінні слова. Кожен народ, у тому числі й український, як один із найдавніших і найбільших народів Європи, за свою багатовікову історію виробив власну історичну думку, сформував свою систему наукових поглядів на історію України і зарубіжних країн. Українська історична думка є компонентом цивілізаційних цінностей українського народу і світової спільноти. Вона пройшла довгий і складний шлях – від найпростіших міфологічних уявлень та усної історії до системи наукових знань і досягла рівня наукового аналізу та узагальнення історичного досвіду. Історіографія – це концентрований скарб наукового осмислення процесу нагромадження історичних знань, наукового підґрунтя історичної пам'яті українського народу. Її розвиток базується на загальних закономірностях цивілізаційного поступу людства. Цивілізаційне осмислення історії української історичної науки дозволяє поставити розгляд її зародження і розвитку, концептуальних парадигм, наукових шкіл у контекст європейської і світової історіографії, а відтак глибше з'ясувати історіософські засади українського історичного знання.

Цивілізаційний підхід до історії української історичної думки дає змогу повніше осягнути як її самобутність і національні традиції, так і істотні впливи на її розвиток на різних етапах зарубіжних історіографій, історіософії гуманізму, просвітництва, романтизму, позитивізму, кантіанства, постмодерну та ін. течій. Українська історична наука навіть за умов радянського тоталітаризму та ізоляції від західного світу завдяки опозиційним історикам та осередкам української діаспори зуміла зберегти певну самобутність і національно-державницькі устремління. Цивілізаційне пізнання української історіографії дозволяє інтегрувати кращі надбання різних поколінь істориків на Сході й Заході, на Півдні й на Півночі, у центрі України та за її межами в єдину, соборну національну історіографію, яка виступає спільним надбанням усього українського народу.

Під соборністю української історіографії розуміють такий її стан, коли в єдиний потік зливаються провідні течії, напрями історичної думки, консолідуються її представники навколо високих ідеалів української та державницької ідеї з метою глибокого, об'єктивного, всебічного й правдивого дослідження та висвітлення вітчизняної та зарубіжної історії, коли солідаризуються й акумулюються здобутки різних поколінь української історіографії, синтезуються їх наукові праці. Соборність – не арифметична сукупність істориків і їх надбань, а нова ціннісна категорія, нова якість

національної історіографії [29; с. 455–462]. Соборність не має нічого спільного з механічною одноманітністю, монополією якоїсь однієї методології, а тим більше ідеології. Вона не заперечує плюралізму поглядів, широких наукових дискусій, розмаїття наукових шкіл, не ігнорує особисту свободу творчості кожного історика. Стрижнем соборності українських істориків є усвідомлення ними державної незалежності та територіальної цілісності України, їх самоідентифікація з українською ідеєю, об'єднання інтелектуального і творчого потенціалу дослідників для створення наукової історії України, вироблення українського бачення світового історичного процесу та історії зарубіжних країн. Як уже зазначалося, надбання наукових досліджень цивілізаційної історії України і зарубіжних країн лягають в основу нового покоління навчальної літератури: підручників, методичних посібників, курсів лекцій.

Таким чином, українські історики у співпраці з філософами, політологами, соціологами, культурологами, представниками інших галузей знань зробили вагомий внесок у з'ясування сутності цивілізаційного пізнання України, в опрацювання специфіки регіонального та межового характеру української цивілізації, своїми студіями сприяють утвердженню наукових та методологічних засад цивілізаційного дослідження вітчизняної та зарубіжної історії. Перехід української історичної науки до цивілізаційного трактування історії відбувався за умов очищення від стереотипів тоталітарної доби, трансформації радянської історіографії в пострадянську, набуття нею національно-державницької та соціокультурної спрямованості, засвоєння надбань західної історіографії, історіософії постмодерну. Дедалі ширше виявляються провідні тенденції цивілізаційного осмислення історії України, засвідчуючи взаємозв'язок особистісного і суспільного рівнів цивілізаційного пізнання та встановлення на цій основі особливого типу соціокультурної самобутності українського і зарубіжних суспільств. Цивілізаційна модель історичного пізнання має важливе науково-практичне значення для подолання розривів історичної тяглості традицій, світоглядної кризи і зіткнень різного трактування національної пам'яті, для утвердження української ідентичності, запобігання грубих помилок у ході проведення реформ, зокрема ігнорування традиційної культури і ментальності українського народу, глибинних регіональних особливостей країни, які склалися століттями. З цивілізаційним пізнанням України пов'язаний її цивілізаційний вибір, євроінтеграційні процеси, на ньому базується діалог з Європою, орієнтація на цінності європейської цивілізації.

На завершення видається доцільним виокремити низку теоретичних, методологічних і конкретно-історичних проблем, які потребують подальшого дослідження. Мова йде про критерії цивілізаційного прогресу, альтернативність у цивілізаційному процесі, роль етнічного чинника в регіональній цивілізації, співвідношення міського і сільського в цивілізації, цивілізаційний контекст концепції мультикультуралізму, ментальні основи української цивілізації, формування цивілізаційної цілісності України та ін. Засвоєння методологічного потенціалу цивілізаційного трактування історичного процесу, застосування надбань зарубіжних істориків сприятиме перетворенню української історіографії в органічну частину світової історіографії.

### Список використаних джерел

1. *Алексієвець Л. М.* Польща і Україна: шляхи співробітництва (1991–2004 рр.) / Л. М. Алексієвець, В. Р. Гевко. – Тернопіль: Редакційно-видавничий центр ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2009. – 153 с.
2. *Бойко О.* Історія України / О. Бойко. – К.: Академвидав, 2006. – 636 с.
3. *Бойченко І. В.* Філософія історії / І. В. Бойченко. – К.: Знання, 2000. – 724 с.
4. *Брайчевський М. Ю.* Вступ до історичної науки / М. Ю. Брайчевський. – К.: КМ Академія, 1995. – 168 с.
5. *Бродель Ф.* Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм. – Т. 3: *Время мира* / Ф. Бродель. – М.: Весь

- мир, 2007. – 752 с. 6. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер. – М.: Прогресс, 1990 – 808 с.; 7. Вернадский В. Научная мысль как планетное явление / В. Вернадский. – М.: Наука, 1991. – 271 с. 8. Відейко М. Ю. Трипільська цивілізація / М. Ю. Відейко. – Вид. 2-е. – К.: Академперіодика, 2003. – 183 с. 9. Гончаревський В. Е. Цивілізаційний підхід до історії: сучасний український досвід (1991–2009). – К., 2010. – 220 с. 10. Горелов М., Моця О., Рафальський О. Цивілізаційна історія України / М. Є. Горелов, О. П. Моця, О. О. Рафальський. – К.: ЕксОб, 2005. – 632 с. 11. Горелов М. Є., Моця О. П., Рафальський О. О. Цивілізаційна історія України. Нариси: навч. посібн. / М. Є. Горелов, О. П. Моця, О. О. Рафальський. – К.: ЕксОб, 2006. – 632 с. 12. Горелов М. Є., Моця О. П., Рафальський О. О. Держава і цивілізація в історії України / М. Є. Горелов, О. П. Моця, О. О. Рафальський. – К.: Еко-Продакшн, 2009. – 980 с. 13. Горелов М. Є. Культурно-цивілізаційний простір Європи і України: особливості становлення та сучасні тенденції розвитку: монографія / М. Є. Горелов, А. І. Кудряченко, О. В. Білий та ін. – К.: Ун-т “Україна”, 2010. – 404 с. 14. Горелов М. Є., Моця О. П., Рафальський О. О. Українська етнічна нація / М. Є. Горелов, О. П. Моця, О. О. Рафальський. – К.: Еко-Продакшн, 2012. – 192 с. 15. Горобець В. М. Еліта козацької України в пошуках політичної легітимізації: стосунки з Москвою та Варшавою. 1654–1665 / В. М. Горобець. – К., 2001. – 534 с. 16. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX століть / Я. Грицак. – Вид. 2-е. – К.: Генеза, 2000. – 360 с. 17. Давня історія України. У 3 т. / За ред. П. П. Толочка та ін. – К.: Наукова думка, 1997–2000. – Т. 1: Первісне суспільство. – 557 с.; Т. 2: Скіфо-антична доба. – 493 с.; Т. 3: Слов’яно-Руська доба. – 695 с.; 18. Данилевский Н. Я. Россия и Европа / Н. Я. Данилевский. – М.: Книга, 1991. – 576 с. 19. Даниленко В. М., Касьянов Г. В., Кульчицкий С. В. Сталінізм на Україні: 20–30-і рр. / В. М. Даниленко, Г. В. Касьянов, С. В. Кульчицкий – К.: Либідь, 1991. – 344 с. 20. Денисов Ю. Н. Борьба за наследство Киевской Руси: Краков, Вильнюс, Москва / Ю. Н. Денисов. – М.: Флинта; Наука, 2011. – 460 с. 21. Довжук І. В. Історія і теорія світових цивілізацій / І. В. Довжук, В. Б. Попов, А. І. Атоян та ін. – Луганськ: СЕНУ ім. В. Даля, 2012. – 1088 с. 22. Зашкільняк Л. О. Сучасна світова історіографія: Посібн. / Л. О. Зашкільняк – Львів: Паіс. 2007. – 312 с. 23. Земський Ю. С. Польська, російська та українська еліти в змаганнях за Правобережну Україну середини XIX ст. / Ю. С. Земський. – Хмельницький, 2011. – 350 с. 24. Іваницька О. П. Новітня історія країн Європи та Америки 1918–2002 рр. / О. П. Іваницька. – Вінниця: Фоліант, 2003. – 560 с. 25. Історія України. 4-е вид. / Керівн. автор. колект. Ю. Зайцев. – Львів: Світ, 2003. – 520 с. 26. Калакура Я. Зарубіжний світ у вимірі новітньої української історіографії // Україна–Європа–Світ: Міжнародн. збірн. наукових праць. – Вип. 11. – Тернопіль, 2013. – С. 207–219. 27. Калакура Я. С., Ясь О. В. Новітня історіографія. Персоналії та інституції / Я. С. Калакура, О. В. Ясь // Енциклопедія історії України. – Т. 7. – К.: Наукова думка, 2010. – С. 455–470. 28. Калакура Я. С. Українська земля і люди. Український етнос у світовому часопросторі / Я. С. Калакура, В. К. Борисенко, В. С. Крисаченко та ін. – К.: ННДІУВС, 2011. – Т. 1. (від давнини до XIV ст.). – 671 с. 29. Калакура Я. С. Українська історіографія: Курс лекцій / Я. С. Калакура. – Вид. 2-е, доп. – К.: Генеза, 2012. – 512 с. 30. Калакура Я. С. Українознавче дослідження: теорія та методологія / Я. С. Калакура. – Тернопіль: Джура, 2012. – 294 с. 31. Калакура Я. С. Українці у світовій цивілізації і культурі / Я. С. Калакура, В. Д. Баран та ін. – К.: НДІУ, 2008. – 400 с. 32. Калакура Я. С. Цивілізаційні орієнтири новітньої української історіографії // Історіографічні дослідження в Україні: Інститут історії України НАН України / Я. С. Калакура. – Вип. 24. – К.: Інститут історії України НАН України, 2014. – С. 23–38. 33. Касьянов Г. Сучасний стан української історіографії: Методологія та інституційні проекти / Г. Касьянов. – К.: Генеза, 2004. – 107 с. 34. Колесник І. Українська історіографія: концептуальна історія / І. І. Колесник. – К.: ІУ НАН України, 2013. – 566 с. 35. Косміна В. Г. Проблеми методології цивілізаційного аналізу історичного процесу. – Запоріжжя: ЗНУ, 2011. – 309 с. 36. Коцур В. Історіографія історії України: навч. посібн. / В. П. Коцур, А. П. Коцур. – Чернівці: Литаври, 1999. – 520 с. 37. Коцур В. П. Історичні дослідження: упереджені та об’єктивні оцінки (соціальні зміни і політичні процеси в Україні 1920–30-х рр. Історіографія проблеми) / В. П. Коцур. – К.: Наук. думка, 1998. – 506 с. 38. Коцур В. П. Історія української державності: навч.-метод. посібн. / В. П. Коцур, А. П. Коцур, Г. Г. Коцур. – Переяслав-Хмельницький: Астон, 2003. – 66 с. 39. Коцур В. П. Історіографія історії України: курс лекцій / В. П. Коцур, А. П. Коцур. – Чернівці: Литаври, 1999. – 519 с. 40. Кудряченко А. Дослідження з проблематики всесвітньої історії у сучасній Україні / А. Кудряченко // УІЖ. – 2011. – № 1. – С. 180–194. 41. Кульчицкий С. В. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928) / С. В. Кульчицкий. – К.: Основи, 1996. – 397 с. 42. Кульчицкий С. В. Ціна “великого перелому” / С. В. Кульчицкий. – К.: Україна, 1991. – 432 с. 43. Кульчицкий С. В. Голодомор 1932–1933 рр. як геночид: труднощі усвідомлення / Кульчицкий С. В. – К.: Новий час, 2007. – 424 с. 44. Литвин В. М. Україна на межі тисячоліть (1991–2000 рр.) / В. М. Литвин. – К.: Альтернативи, 2000. – 360 с. 45. Литвин В. Історія

України: Підручник / В. М. Литвин. – К.: Знання, 2006. – 640 с. 46. *Литовченко С. Д.* Історія земель українських / С. Д. Литовченко. – К.: Пенікан, 2008. – 200с. 47. *Михальченко Н.* Українська регіональна цивілізація: прошле, настояще, будуще / Н. И. Михальченко. – К.: ИПиЭНИ имени И. Ф. Кураса НАН Украины, 2013. – 340 с. 48. *Михальченко Н. И., Андрущенко В. П.* Украина разделённая в себе: от Леонидии до Виктории / М. И. Михальченко, В. П. Андрущенко. – К.: ИПиЭНИ им. И. Ф. Кураса, 2012. – Т. 1. – 384 с. 49. *Михальченко Н. И., Андрущенко В. П.* Украина разделённая в себе: от Леонидии до Виктории / М. И. Михальченко, В. П. Андрущенко. – К.: ИПиЭНИ им. И. Ф. Кураса, 2012. – Т. 2. – 555 с. 50. *Михальченко М. І.* Соціально-політична трансформація України: реальність, міфологеми, проблеми вибору / М. І. Михальченко. – К.: Логос, 1997. – 178 с. 51. *Михальченко М. І.* Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи / М. І. Михальченко. – Дрогобич; К.: Відродження, 2004. – 487 с. 52. *Моця О. П.* Українці: народ і його земля (етапи становлення) / О. П. Моця. – К.: Стародавній Світ, 2011. – 658 с. 53. *Моця А. П.* Страна “Русь” // Кузык Б. Н., Яковец Ю. В. Цивілізації: теорія, історія, діалог, будуще. – Истоки и вершины восточнославянской цивилизации. – М., 2008. – Том 4. – 520 с. 54. *Моця О. П.* Дніпровська Русь / О. П. Моця. – К.: Стародавній Світ, 2013. – 232 с. 54а. *Нариси історії Української революції 1917–1921 рр.* У 2-х кн. – Кн. 1. – К.: Наукова думка, 2011. – 340 с. 55. *Орлова Т. В.* Всесвітня історія. Історія цивілізацій: навч. посібн. / Т. В. Орлова. – К.: “Знання”, 2012. – 446 с. 56. *Павленко Ю. В.* Історія світу: цивілізаційний і соціокультурний розвиток людства. Вид. 3-є, стереотипне / Ю. В. Павленко. – К.: Либідь, 2001. – 360 с. 57. *Павленко Ю. В.* Історія світової цивілізації. Соціокультурний розвиток людства: навч. посібн. / Ю. В. Павленко. – К.: Либідь, 1998. – 360 с. 58. *Павленко Ю. В.* Методологічні засади теорії цивілізаційного процесу / Ю. В. Павленко: Дис... д-ра філософ. наук: 09.00.03 / НАН України. – К., 1996. – 439 с. 59. *Пасічник І. Д.* Український месіанізм / І. Д. Пасічник, П. М. Кралюк. – Острого: НаУОА, 2013. – 220 с. 60. *Патриляк І. К.* “Встань і борись! Слухай і вір...”: Українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939–1960 рр.) / І. К. Патриляк. – Львів: Часопис, 2012. – 592 с. 61. *Портнов А.* Історії істориків. Обличчя й образи української історіографії ХХ століття / А. Портнов. – К.: Критика, 2011. – 240 с. 62. *Потульницький В. А.* Україна і всесвітня історія. Історіософія світової та української історії ХVІІ–ХХ століть / В. А. Потульницький. – К.: Либідь, 2002. – 480 с. 63. *Рафальський О. О.* Україна як цивілізаційний феномен / О. О. Рафальський. – К.: Бланк-Прес, 2010. – 253 с. 64. *Рафальський О. О.* Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект / О. О. Рафальський, А. В. Войналович, М. І. Панчук та ін. – К.: ІПіЕНД НАН України, 2000. – 358 с. 65. *Реснт О. П.* Сучасна історична наука в Україні: шляхи поступу / О. П. Реснт // Укр. істор. журн. – 1999. – № 3. – С. 3–22. 66. *Реснт О. П.* Україна в імперську добу (ХІХ – початок ХХст.) / О. П. Реснт. – К.: ІПУ НАН України, 2003. – 340 с. 67. *Реснт О. П., Ткаченко В. М.* Україна на межі цивілізацій: історико-політологічні розвідки / О. П. Реснт, В. М. Ткаченко. – К.: ІПУ НАН України, 1995. – 159 с. 68. *Сирота Р.* Студії з історії міжнародних відносин ХХ століття / Р. Сирота // Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми. – С. 325–330. 69. *Смолій В., Гуржій О.* Як і коли почала формуватися українська нація / В. Смолій, О. Гуржій. – К.: Наукова думка, 1998. – 114 с. 70. *Смолій В., Степанков В.* Українська національна революція ХVІІ ст. (1648–1676 рр.) / В. Смолій, В. Степанков. – К.: Альтернативи, 1999. – 352 с. 71. *Солдатенко В. Ф.* Революційна доба в Україні (1917–1920 роки): Логіка пізнання. Історичні епізоди. Ключові постаті / В. Ф. Солдатенко. – К.: Парламентське вид-во, 2011. – 568 с. 72. *Солдатенко В. Ф.* Українська революція: концепція та історіографія / В. Ф. Солдатенко. – К.: ВЦ “Просвіта”, 1999. – 508 с. 73. *Спенсер Г.* Основи соціології / Г. Спенсер. – М.: Либроком, 2013. – 432 с. 74. *Терещенко Ю. І.* Україна: європейський світ: Нарис історії від утворення Старокиївської держави до кінця ХVІ ст. / Ю. І. Терещенко. – К.: Перун, 1996. – 496 с. 75. *Тойнбі А.* Дослідження історії. В 2-х т. / А. Тойнбі. – К., 1995. – Т. 1. – 614 с. 76. *Томенко М. В.* Самоозначення України: від історії до політики (державна стратегія сучасної України в контексті історичних традицій та світового досвіду) / М. В. Томенко. – К.: Заповіт, 1998. – 271 с. 77. *Трофимова В. В.* Самодостатня Україна: закономірності розвитку в епоху глобальної інтеграції / В. В. Трофимова. – Сімферополь: Таврида, 2012. – 208 с. 78. *Удод О. П.* Україна: філософія історії / О. П. Удод. – К.: Генеза, 2003. – 120 с. 79. *Удод О. А.* Історія в дзеркалі аксіології: роль історичної науки та освіти у формування духовних цінностей українського народу в 1920–1930-х роках / О. А. Удод. – К., 2000. – 292 с. – [http://histans.com/JournALL/graf/graf\\_2010\\_20/8.pdf](http://histans.com/JournALL/graf/graf_2010_20/8.pdf); <http://histans.com/JournALL/journal/2007/3/21.pdf> 80. *Україна – Європа: хронологія розвитку / А. В. Толстоухов та ін.* – К.: Кріон: 2009–2010: Т. 1. у 2 кн. : 3 стародавніх часів до 1000 р. – 768 с.; Т. 2. : 1000–1500 рр. – 795 с.; Т. 3. : 1500–1800 рр. – 800 с.; Т. 4. : 1800–2010 рр. – 860 с. 81. *Хантингтон С.* Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. – М.: ООО “АСТ”, 2003. – 603 с. 82. *Шпенглер О.* Закат Европы. Очерки

морфології мирової історії. – Т. 2. Всемирно-исторические перспективы. – Новосибирск: Наука, 1993. – 592 с. 83. *Щербак В.* Українське козацтво: формування соціального стану. Друга половина XV – середина XVII ст. / В. Щербак. – К.: КМ Академія, 2000. – 300 с. 84. *Щербатюк В.* Селянський повстанський рух в Україні 1917–1921 років: українська історіографія / В. М. Щербатюк. – К.: Наукова думка, 2011. – 528 с. 85. *Юрій М.* Етногенез українського народу: навчальний посібник / М. Ф. Юрій. – К.: Кондор, 2008. – 262 с. 86. *Юрій М. Ф.* Соціокультурний світ України: монографія / М. Ф. Юрій. – К.: Кондор, 2008. – 738 с. <http://histans.com/JournALL/journal/2004/3/15.pdf> 87. *Юрій М. Ф., Алексієвць Л. М., Калакура Я. С., Удод О. А.* Україна: цивілізаційний контекст пізнання. У 2-х кн.: Кн.1. Україна найдавнішого часу – XVIII ст.: цивілізаційний контекст пізнання / М. Ф. Юрій, Л. М. Алексієвць, Я. С. Калакура, О. А. Удод. – Тернопіль: Астон, 2012. – 700 с.; Кн. 2. Україна XIX – початку XXI століття: цивілізаційний контекст пізнання / М. Ф. Юрій, Л. М. Алексієвць, Я. С. Калакура, О. А. Удод. – Тернопіль: Астон, 2012. – 696 с. 88. *Яковенко Н. М.* Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. / Н. М. Яковенко. – К.: Генеза, 2005. – 312 с. 89. *Яковенко Н. М.* Вступ до історії / Н. М. Яковенко. – К.: Критика, 2007. – 376 с.

**Ярослав Калакура, Леся Алексієвц**

### **ЦИВИЛІЗАЦІОННЫЕ ОСНОВЫ УКРАИНСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ**

*В статье* рассматривается сущность цивилизационного познания, его традиции в украинской историографии в контексте европейской и мировой исторической науки, процесс обновления методологии на основе современной цивилизационной теории, усовершенствования исследовательской и дидактической практики после возобновления независимости Украины и формирования новой историографической ситуации. Акцент сделан на модернизацию методологического инструментария украинских историков в процессе перехода от формационного к цивилизационному осмыслению и трактовке истории Украины и зарубежных стран.

*Ключевые* слова: цивилизационная теория, историческая наука, историография, украинская историография, цивилизационный подход, формационный подход, методология, история Украины, всемирная история.

**Yaroslav Kalakura, Lesya Alexiyevets**

### **CIVILIZATIONAL FUNDAMENTALS OF UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY**

*The article* deals with the essence of knowledge of the civilization, its tradition in Ukrainian historiography in the context of European and world historical science, the process of the methodology updating based on the modern civilizational theory, improve research and didactic practices after the resumption of Ukraine's independence and the formation of a new historiographical situation. The emphasis is on modernization of Ukrainian historians methodological tools in the transition from a formational and civilizational understanding and the interpretation of history of Ukraine and foreign countries.

*Key words:* civilizational theory, history, historiography, Ukrainian historiography, civilizational approach, formational approach, methodology, history of Ukraine, world history.